

ANNA BOGUMIŁA KOWALSKA

WCZESNOŚREDNIOWIECZNE WAGI ZE SZCZECINA

The earliest balances, dated from half of the 9th to the beginning of the 10th century, appeared in Szczecin on Wzgórze Zamkowe. On the Odra's district the first ones are dated on half of the 10th century. From a period considering one of the greatness in Szczecin's medieval history, merchant artefacts becomes noticeable on both „upper” and „lower” parts of city in comparable intensity. At that time the growth of the Odras district's role is noticed. In levels from the 2nd half of the 12th century the merchant activity is certified only by some weights on *suburbium* areas. Differences between „older” and „younger” districts in their economic function in the half of the 13th century are well visible. Those time merchant artefacts disappeared in levels on Wzgórze Zamkowe.

The characteristic feature of some balances is the incision of cubic edges. Unusual ending of one type I balance allowed to distinguish variant Id. Complete balance from the eastern part of the city is situated between II and III types.

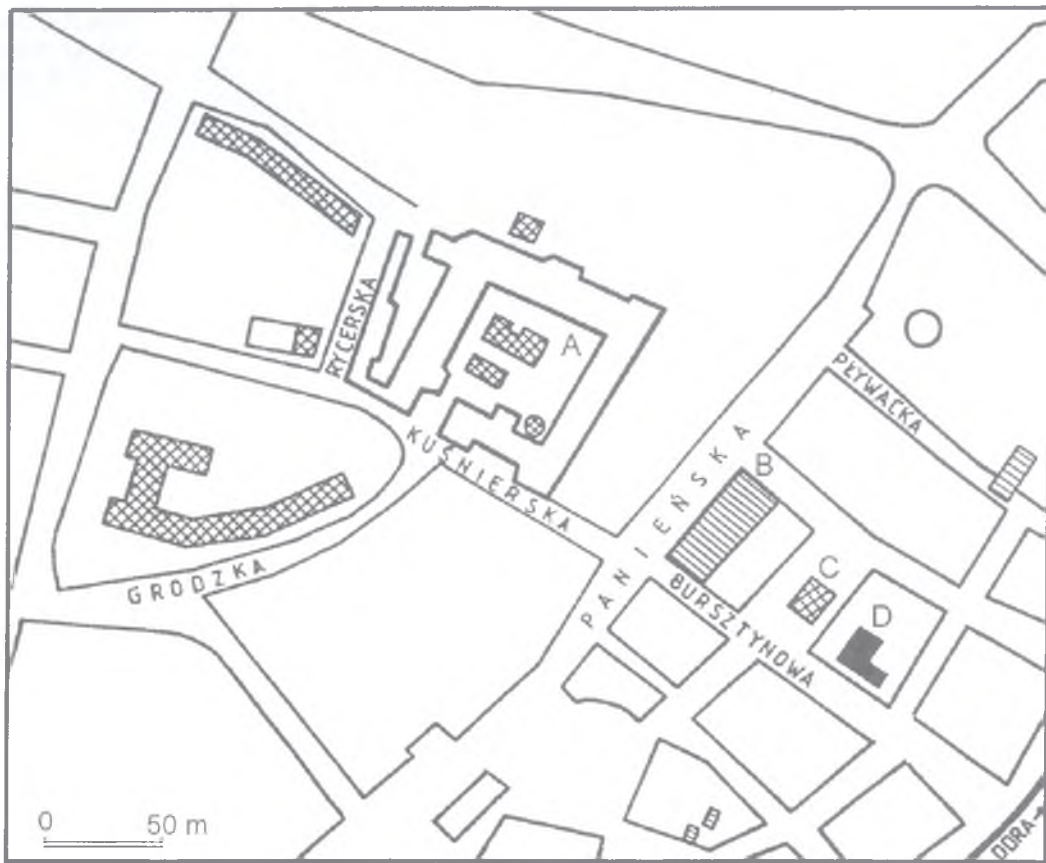
KEY WORDS: Szczecin, balance, Early Middle Age

Podczas badań wykopaliskowych prowadzonych przez Pracownię Archeologiczną Instytutu Archeologii i Etnologii PAN w Szczecinie w obrębie kwartału 6. na terenie obecnie zwanym Podzamczem, w 1993 roku natrafiono na brązową wagę składaną, zachowaną wraz z imadefkiem i dwoma szalkami (ryc.1D), zalegającą w X warstwie osadniczej (22 poziom konstrukcyjny) datowanej na 2. ćwierć XIII wieku (Dworaczyk, Kowalska 1994, 99; 1998a, 303 n.; 1998b, 83 n.). Warunki odkrycia sugerują, iż waga została intencjonalnie złożona w narożniku niedużego domu zrębowego, zajmującego południową część wykopu. Nie jest to jedyna waga znaleziona na terenie Szczecina, jest to jednak pierwszy, prawie w całości zachowany egzemplarz, brak bowiem jedynie łańcuszków do mocowania szalek. Rejon, w którym znaleziono wagę położony jest we wschodniej części szczecińskiego *suburbium*, rozciągającej się pomiędzy Rynkiem Warzywnym a obecnym korytem Odry. Na przełomie XII i XIII stulecia był to obszar bardzo gęsto zabudowany domostwami zrębowymi i plecionkowymi, o stabilnym układzie działek osadniczych, ustalonym w momencie zajęcia rejonu nadodrzańskiego pod zabudowę mieszkalną. Zagęszczenie zabudowy wymuszały obwałowania biegnące wzdłuż koryta rzeki, funkcjonujące w tej części miasta do około 2. ćwierci XIII wieku. Układ ten

zmienił się dopiero w okresie lokacji miasta na prawie magdeburskim w połowie XIII w. Dopiero wówczas zabudowa uległa pewnemu rozluźnieniu, a w miejscu dawnych ulic i obwałowań zaczęto wznosić budynki mieszkalne (Dworaczyk, Kowalska 1994; 1998a; 1998b).

Wagę znaleziono w poziomie osadniczym, który powstał w okresie przemian modyfikujących dotychczasowe oblicze architektoniczne miasta. Był to także okres wyraźnej stabilizacji osadnictwa w rejonie przyodrzańskim. Nawarstwienia kulturowe z tego czasu charakteryzuje bogaty i zróżnicowany materiał zabytkowy, w jednoznaczny sposób określający dobrą pozycję majątkową zamieszkującej tu ludności (Dworaczyk, Kowalska 1998b, tab. V).

Elementy związane z działalnością kupców odnawiano na terenie Szczecina w wykopach zlokalizowanych na obecnym Wzgórzu Zamkowym oraz na obszarze *suburbium* rozciągającym się pomiędzy Wzgórzem a korytem Odry (ryc. 1B-D). Występowały one z różnym natężeniem od okresu formowania się wczesnego miasta po czasy lokacji. Najwcześniejsze znaleziska wag i odważników pochodzą z nawarstwień odkrytych w wykopach na Wzgórzu Zamkowym (ryc. 1A). Tam właśnie, na wysokim brzegu Odry, powstać miała najstarsza osada dająca początek przyszłej aglomeracji miejskiej (Łosiński 1993, 287 n.).

Ryc. 1. Lokalizacja wykopów archeologicznych:

A – Wzgórze zamkowe, B – kwartał 5., C – Rynek warzywny, D – kwartał 6

Abb. 1. Lageplan der archäologischen Grabungen:

A – Schloßberg, B – Quartier 5, C – Krautmarkt, D – Quartier 6

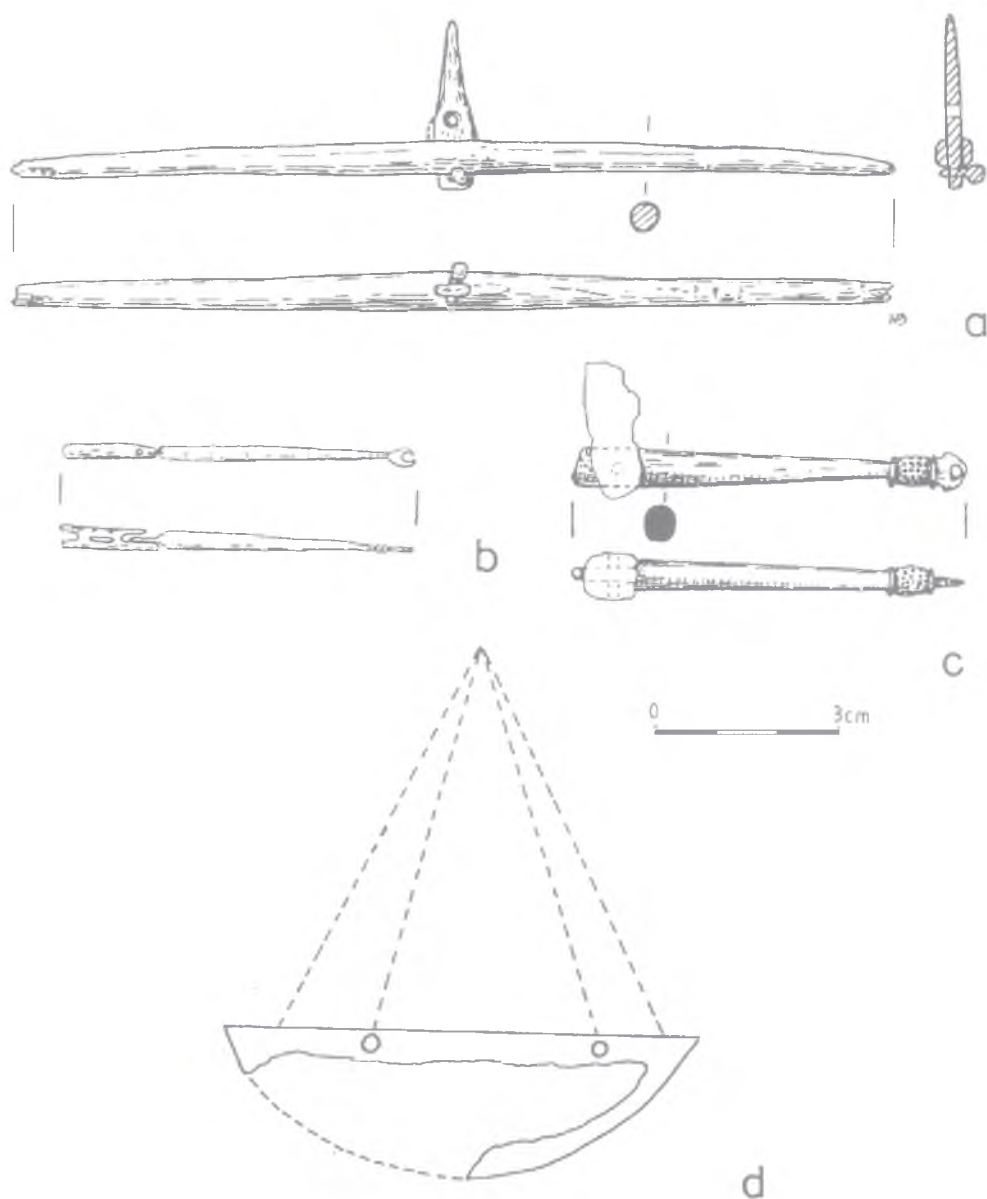
Z okresu formowania się struktury wczesnomiejskiej na Wzgórzu znane są liczne wyroby obcego pochodzenia, importowane z ośrodków produkcyjnych nieraz znacznie oddalonych od Szczecina (Cnotliwy, Leciejewicz, Łosiński (red.) 1983, 285; Łosiński 1996, 287 n.). Funkcje gospodarcze grodu z tego okresu dobrze ilustrują pozostałości warsztatów zajmujących się m. in. przetwórstwem szkła i żelaza, liczne przykłady działalności rękodzielniczej oraz wymiany dalekosiężnej (Leciejewicz 1995, 25-26; Łosiński 1996, 133 n., tam starsza literatura). Szczególną uwagę zwraca waga wykonana z poroża (ryc. 2a) wskazująca na handlowe zajęcia mieszkańców grodu. Jest to waga jednoczęściowa o długości 14,2 cm, średnica jej ramion wynosi od 0,35 cm u nasady do 0,55 cm przy końcu ramienia, długość języczka 2,8 cm, jego grubość 0,2 cm, a średnica otworu do mocowania imadelka – 0,2 cm. Na końcach ramion widoczne są ślady po otworach do zawieszania szalek. Języczek wagi wystrugany został osobno i następnie umieszczony w podłużnym otworze wyżłobionym na wylot w środkowej części wagi. Od spodu języczek unieruchomiono za pomocą czopu, również wystruganego z poroża. Wagę od-

kryto w warstwie XIXa (wykop V) datowanej na 2.-3. ćwierć IX w. Nie ma ona analogii w materiałach z ośrodków polskich i ościennych. Znalaziono ją w kontekście innych wyrobów z poroża i kości, wykonanych w podobny sposób, co wskazywałoby na jej miejscową produkcję (Cnotliwy, Leciejewicz, Łosiński (red.) 1983, 94; Cnotliwy 1983, 271). Wydaje się, że wzorcem dla niej mogły być wagi nie składane, znane np. z Haithabu (Jankuhn 1943, ryc. 87) czy Nowogrodu (Żurek 1940, tabl. 72), choć nie wykluczone jest także wzorowanie się wytwórcy na małych, brązowych wagach składanych, występujących w tym okresie na terenach Słowiańszczyzny Zachodniej.

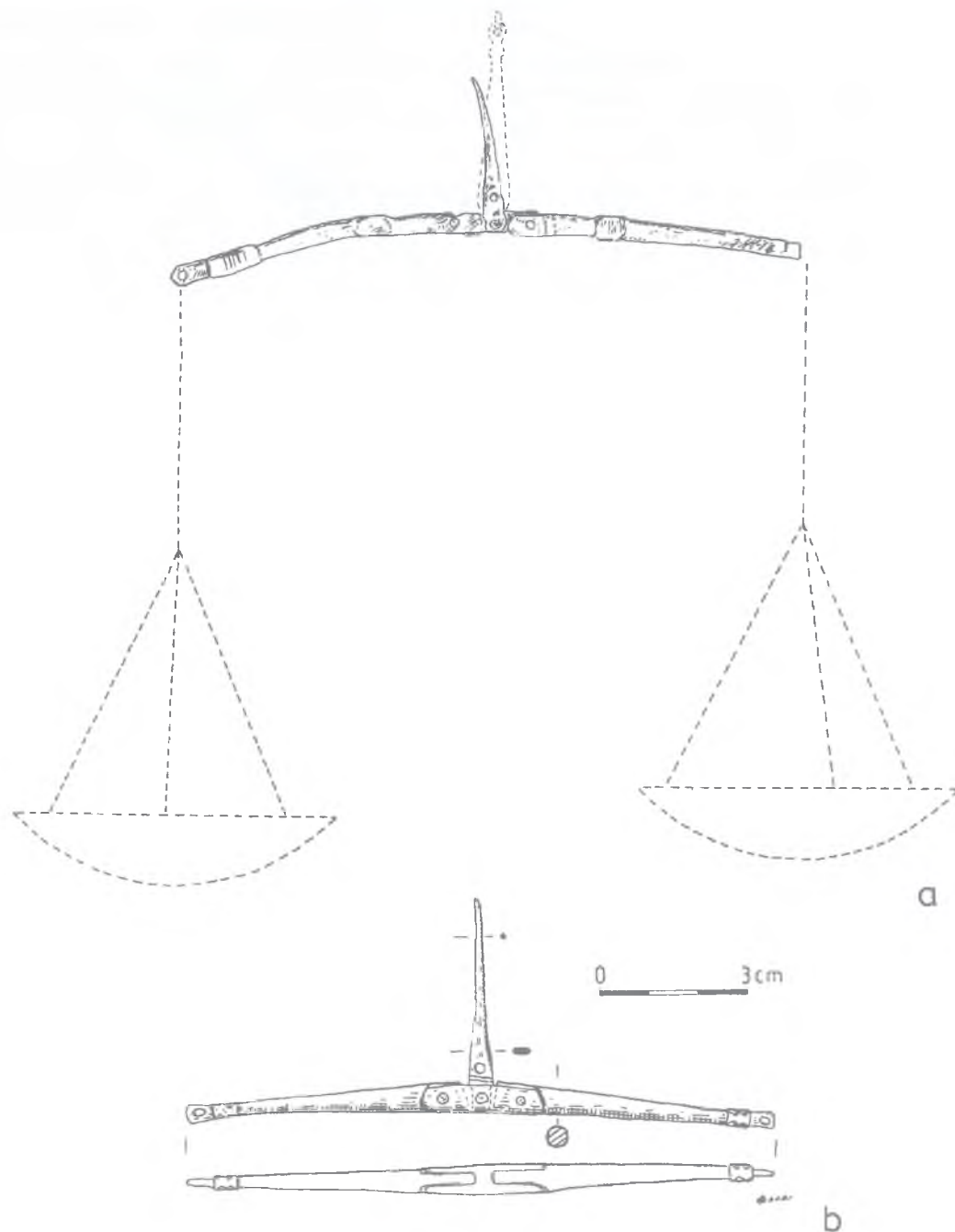
Liczne analogie posiada natomiast ułamek innej wagi, znaleziony w warstwie X (wykop I) datowanej na 4. ćwierć IX – 1. poł. X wieku (Cnotliwy, Leciejewicz, Łosiński (red.) 1983, ryc. 3). Jest to ramię brązowej wagi składanej typu Ia, który występuje powszechnie w okresie od IX do XI wieku (Wachowski 1974, 187). Końcówka beleczki zdobiona jest karami. Długość ramienia wynosi 4,6 cm, jego średnica od 0,1 cm u nasady do 0,25 cm przy części zawiasowej, która ma długość 1,6 cm. Nie zachowany języczek wagi zamontowany był ruchomo

przez podłużny otwór pośrodku części zawiasowej (ryc. 2b). Wagi typu I znane są z licznych ośrodków położonych nad Morzem Bałtyckim, w tym ze Srebrnego Wzgórza w Wolinie (Filipowiak 1973, ryc. 74; Wojtasik 1978, tab. III:5, V:1, VIII:2), Birki (Żak 1969, ryc. 92), Haithabu (Jankhun 1943, ryc. 87b), Arkony (Berlekamp 1974, ryc. 21 a,b), Neu Nieköhr, Kr. Teterow (Herrmann 1965, ryc. 43; Hollnagel 1967, ryc. 1d), z półwyspu Sambijskiego (La Baume, Wilczek 1940, ryc. 2) a także z Hamburga (Steffens 1955, ryc. 5). Z obszaru Polski wagi tego

typu pochodzą również z Wielkopolski, w tym z Poznania (Hensel, 1958, ryc. 95), z cmentarzyska w Sowinkach pod Poznaniem (Krzyszowski 1995), z Gniezna (Żurek 1939, 177) i Gieczu (Kostrzewski 1962; 1964, ryc. 3) oraz ze Śląska: z Milicza (Wachowski 1972, ryc. 1b) i Żlinic, woj. opolskie (Każmierczyk 1966, ryc. 9; Wachowscy B.K. 1971, ryc 1), a także z południowego krańca Polski z grodziska „Grobła”, woj. małopolskie (Poleski 1998, ryc. 1:1), wreszcie z terenu Czech ze stanowiska Ljucino (Niederle 1925, 1953; Richter 1963, 141).

Ryc. 2. Wagi ze Szczecina: a – waga z poroża ze Wzgórza Zamkowego, 2-3 ćw. IX w. (rys. H. Bona);
 b – ramię wagi typu Ia ze Wzgórza Zamkowego, 4 ćw. IX-poł. X w. (rys. H. Bona); c – ramię wagi typu I z kwartału 5.,
 2 poł. XI w. (rys. K. Kowalski); d – szalka wagi z Rynku Warzywnego, 2 poł. X w. (rys. H. Bona)
 Abb. 2. Waagen aus Szczecin: a – Geweihwaage vom Schloßberg, 2.-3. Viertel des 9. Jh. (gez. von H. Bona);
 b – Arm der Waage vom Typ Ia vom Schloßberg, 4. Viertel des 9. – Mitte des 10. Jh. (gez. von H. Bona);
 c – Arm der Waage vom Typ I aus dem Quartier 5, 2. Hälfte des 11. Jh. (gez. von K. Kowalski);
 d – Waagschale vom Krautmarkt, 2. Hälfte des 10. Jh. (gez. von H. Bona)

Ryc. 3. Wagi ze Szczecina: a – waga typu Ic ze Wzgórza Zamkowego, 1 poł. XII w. (rys. H. Bona);

b – waga typu IIb z Rynku Warzywnego, 1 poł. XII w. (rys. H. Bona)

Abb. 3. Waagen aus Szczecin: a – Waage vom Typ Ic aus dem Schloßberg, 1. Hälfte des 12. Jh. (gez. von H. Bona);

b – Waage vom Typ IIb vom Krautmarkt, 1. Hälfte des 12. Jh. (gez. von H. Bona)

Od 1. ćwierci do ok. połowy IX w. osiedle na Wzgórzu zostało przebudowane i otoczone podkowiatym wałem drewniano-ziemnym. Tego czasu sięgają także początki dzielnicy nadodrzańskiej, w której w 2. połowie X w. istniała już stabilna zabudowa zrębowa. Z okresu kształtowania się dzielnicy położonej u stóp Wzgórza pochodzi najstarsze – jak dotąd na terenie suburbium – znalezisko fragmentu wagi, mianowicie uszkodzona, brązowa szalka wagi o średnicy 8,0 cm, znaleziona w warstwie XXXI

datowanej na 2. połowę X w. Ma ona na obrzeżu cztery otworki, służące do zawieszania jej na łańcuszkach (ryc. 2d). Szalka należała do wagi niewielkich rozmiarów.

W 2. połowie XI w. obszar suburbium sięgał już rejonów położonych bezpośrednio nad głównym nurtem Odry. Z nawarstwień z tego okresu, z zachodniej części podgrodzia (kwartał 5.) pochodzi fragment brązowej wagi składanej, znaleziony w palenisku budynku nr 137 w warstwie datowanej na

2 połowę. XI wieku (ryc. 2c)¹. Jest to ramię wagi typu I (Wachowski 1974, 187) o długości 6,5 cm, zakończone walcowatym zgrubieniem zdobionym nieregularnymi punktami, ograniczonym z obu stron żeberkiem. Na płaskim zakończeniu ramienia znajduje się okrągły otwór do zawieszania szalki. Na przeciwległym końcu belecзки zachował się fragment części zawiasowej. Do tego okazu brak ścisłych analogii w materiale porównawczym.

Odkrycia elementów wyposażenia kupieckiego przyniosły także badania we wschodniej części miasta rozwijającej się w sąsiedztwie Odry (kwartał 6.) W warstwie XVIII, datowanej na 4. ćwierć XI w. (50 poziom konstrukcji drewnianych), w budynku zrębowym nr 57 znaleziono beczułkowaty odważnik, żelazny powleczone brązem (ryc. 5b).

Z analogicznego okresu ze Wzgórza Zamkowego pochodzą dwa odważniki beczułkowate, odkryte w rumowisku pożarowym pracowni obróbki żelaza i metali kolorowych. Znaleziono je w warstwie XIII (wykop V) datowanej na 2. połowę XI w. (Cnotliwy, Leciejewicz, Łosiński (red.) 1983, ryc. 105:23, 24, s. 123).

Z 1. połowy XII wieku, z terenu Szczecina znane są dwie wagi składane. Jedną z nich znaleziono w warstwie IV (wykop I) na Wzgórzu Zamkowym (ryc. 3a) (Cnotliwy, Leciejewicz, Łosiński (red.) 1983, 59, ryc. 47:5). Długość rozłożonej wagi wynosi 13,2 cm, długość ramienia 6,5 cm, średnica ramienia 0,4 cm. Jedno ramię ma zniszczoną końcówkę, drugie zdobione jest przy końcu walcowatym zgrubieniem, na którym widnieją cztery delikatne żłobki. Mniej więcej w połowie długości obu beleczek występują prostopadłościennie zgrubienia. Języczek, podobnie jak ramiona, jest przynitowany do części zawiasowej. Reprezentuje ona typ I c, który występuje od IX do 1. połowy XII wieku (Wachowski 1974, 187 n.). Najściślejsze analogie waga ta odnajduje w egzemplarzu z Ostrówka w Opolu (Wachowski B.K. 1971, ryc. 2b). Dwa zgrubienia posiada waga składana z Gdańska z 2. połowy XI w. Wyróżnia je walcowaty kształt zgrubień (Jażdżewski 1955, ryc. 49). W miarę upływu czasu wagi składane zyskiwały dodatkowe zgrubienia w formie sześcienu, prostopadłościenu lub walca, mniej więcej w 1/3 długości ramienia. Długość całych wag nieznacznie tylko

zmieniała się w stosunku do wag ze żłobkowaniem. Wagi składane z dwoma zgrubieniami występowały powszechnie w okresie od połowy lub końca XI wieku do połowy lub końca XIII wieku (Wachowski 1974, 188). Znane są między innymi z rejonu kujawsko-pomorskiego, z miejscowości Ciepłe, pow. Tczew (Łęga 1930, 255; ostatnio też Kara 1998, 517), z Kruszwicy (Cofta 1961, ryc. 1c), z Wielkopolski: z Poznania (Hensel 1938, ryc. 8:1), z terenu Dolnego Śląska: z Głogowa (Wachowski B.K. 1971, ryc. 2c) i Wrocławia (Każmierczyk 1964; Wachowski B.K. 1971, ryc. 2d), a także z Polski wschodniej: z Drohiczyzna (Musianowicz 1969, tabl. XIII/12) i środkowej: z RaciąŜa (Kowalczyk 1986, 74n), a także z grodziska Bergen na Rugii (Hollnagel 1967; Herrmann 1985, ryc. 52) i z półwyspu Sambijskiego (La Baume, Wilczek 1940, ryc. 1, 2) oraz z terenu Litwy (Berga 1990, ryc. 1).

Druga ze wspomnianych wag pochodzi z badań na Rynku Warzywnym. Jest to także waga składana (ryc. 3b). Znaleziono ją w warstwie XVII datowanej na 1. połowę XII w. (Leciejewicz, et al. 1972). Końcówki jej ramion wzmocnione są sześciennymi zgrubieniami. Każda z krawędzi sześcienu ma po dwa nacięcia. Długość ramienia wagi wynosi 5,8 cm, średnica ramion 0,2-0,4 cm, długość języczka 0,4 cm, średnica otworu na języczku do przymocowania imadełka 0,25 cm, średnica otworów do zawieszania szalek 0,25 cm. Wykonany oddzielnie języczek wagi oraz ramiona są przynitowane do części zawiasowej. Jest to waga typu II b, który występuje od połowy lub końca XI wieku do połowy lub końca XIII w. Długość tych wag nie przekracza 20 cm, a belecзка wzmocniona jest u nasady jednym kostkowatym zgrubieniem (Wachowski B.K. 1971; Wachowski 1974, 187 n.). Analogiczne okazy znane są z Meklemburgii z Usedom, Kr. Wolgast (Lampe 1973, ryc. 125a), Bad Freinwalde (Herrmann 1965, ryc. 43 u góry), a także z terenu Czech – z Beroun, Hradištka u Davle (2 okazy) oraz m. Želnavá i Žiatec (Richter 1963, ryc. 5). Wagę z Rynku Warzywnego w Szczecinie wyróżnia nacinanie krawędzi sześciennego zgrubienia. Z terenu Szczecina znana jest jeszcze jedna waga typu IIb o nieznanej lokalizacji (ryc. 5a)². Długość całkowita wagi wynosi 18,2 cm, długość ramienia do części zawiasowej 7,8 cm. Średnica ramion wynosi 0,3 cm u nasady do 0,5 cm przy

¹ Przybory kupieckie znalezione podczas wykopalisk prowadzonych w obrębie kwartału 5. wraz z oceną chronologiczną udostępnił mi życzliwie kierownik Pracowni Archeologicznej Zamku Książąt Pomorskich w Szczecinie mgr Eugeniusz Wilgocki. Wszystkie cytowane w tekście zabytki z tego rejonu znajdują się w zbiorach PA ZKP.

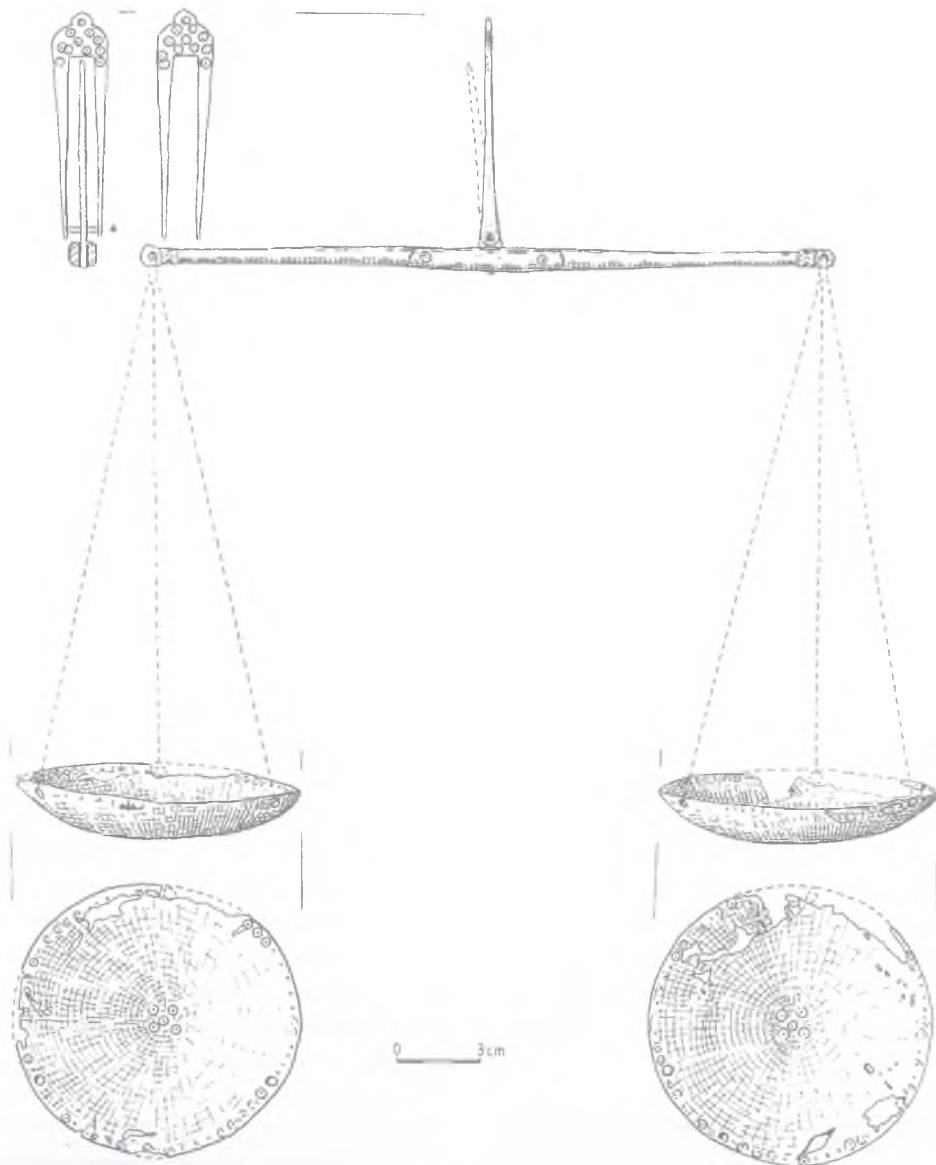
² Wagę przyniósł do Pracowni Archeologicznej Zamku Książąt Pomorskich w Szczecinie mieszkaniec Szczecina, informując, iż pochodzi ona z bliżej nieokreślonego miejsca w Szczecinie. Znalazły ją dzieci około 10 lat temu. Obecnie znajduje się w zbiorach PA ZKP w Szczecinie.

części zawiasowej, której długość wynosi 5,7 cm. Języczek o długości 4,1 cm zamontowany jest w okrągłym otworze na środku wagi. Belecзки mają na końcach prostopadłościennie zgrubienia zdobione trójkątnymi nacięciami na każdej z krawędzi. Za zgrubieniem belecзки są płasko rozklepane i tam w okrągłych otworach znajdują się kółeczka do mocowania łańcuszków szalek.

Z 1. połowy XII stulecia znane są ponadto dość liczne odważniki. Dwa z nich znaleziono w nawarstwieniach na Wzgórzu Zamkowym. Jeden to odważnik beczułkowaty, żelazny w brązowej koszulce, z 5 punktami na każdej płaskiej stronie. Znaleziono go w wykopie V, w warstwie X datowanej na 1. połowę XII w. (nr inw. 239/67) (Cnotliwy, Leciejewicz,

Łosiński (red.) 1983, ryc. 116:6, str. 137 n.). Drugi okaz to odważnik kulisty, odkryty w wykopie I, w warstwie IV datowanej na 1. połowę XII w. (nr inw. 109/50) (Cnotliwy, Leciejewicz, Łosiński (red.) 1983, str. 59; ryc. 47, poz. 1). Pięć dalszych ciężarków żelaznych w brązowych koszulkach – beczułkowate i kuliste – pochodzi z warstw XIX-XXI datowanych na schyłek XI – 1. połowę XII w., odkrytych na Rynku Warzywnym (Leciejewicz et al., tabl. Vb).

Z początków XIII wieku pochodzi wspomniana na wstępie brązowa waga składana z dwoma szalkami (ryc. 4). Długość całkowita rozłożonej wagi wynosi 25,3 cm, średnica beleczek 0,4-0,7 cm, długość języczka 5,1 cm, imadelka 6,8 cm. Języczek wagi przymocowano do części zawiasowej za pomocą

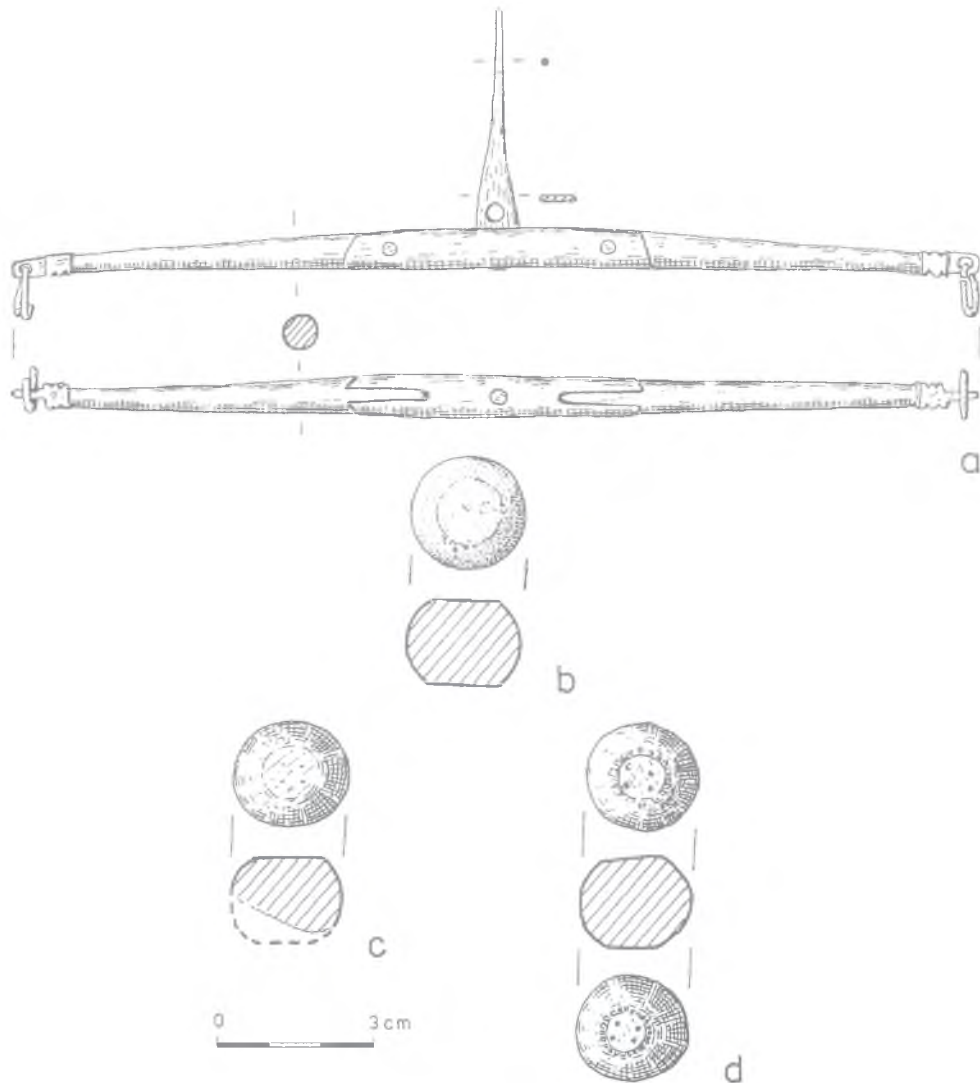

Ryc. 4. Waga typu II z kwartału 6., pocz. XIII w. (rys. H. Bona)
Abb. 4. Waage vom Typ II aus dem Quartier 6, Beginn des 13. Jh. (gez. von H. Bona)

nit, podobnie jak ramiona. Na końcach beleczek znajdują się kostkowane zgrubienia, na każdej z krawędzi zdobione jednym, trójkątnym nacięciem. Imadełko wagi zdobione jest motywem 10 kółeczek po jednej i 11 po drugiej stronie. Taki sam ornament występuje na szalkach wokół wewnętrznych krawędzi oraz na dnach, gdzie 5 kółeczek rozmieszczono jak na kostce do gry. Średnica szalek wynosi 8,7 cm. W trzech miejscach na obwodach szalek znajdują się okrągłe otwory do mocowania łańcuszków. Z tego okresu pochodzi także imadełko wagi, znalezione w warstwie X (23 poziom konstrukcyjny) datowanej na 1.-2. ćw. XIII wieku (Dworaczyk, Kowalska 1994, 83) (ryc. 6b). Średnica otworu do zamocowania uchwytu wynosi 0,4 cm. Imadełko zdobione jest motywem kółeczek: 7 po jednej i 8 po drugiej stro-

nie. Wysokość imadełka sugeruje, iż należało ono do wag typu III, które wyróżniają się stosunkowo dużymi rozmiarami.

Przeгляд wag ze Szczecina kończą znaleziska z nawarstwień z okresu późnego średniowiecza. W obrębie kwartału 6. znaleziono ramię brązowej wagi składanej, ułamane w miejscu, w którym rozpoczyna się część zawiasowa ramienia (ryc. 6a). Zachowana długość 13,0 cm, średnica ramienia 0,5-0,9 cm. Belecza zakończona jest sześciennym zgrubieniem o ściętych narożnikach. Na końcu beleczyki (płasko rozklepanej) znajduje się kółeczko do mocowania łańcuszka szalki. Analogie do tej wagi znane są z Pomorza, z Łasina, d. powiat Grudziądz (Łęga, 1930, ryc. 424), z Dolnego Śląska, z Trzebnicy (Wachowski, Kamińska 1994, ryc. 2), z Mazowsza, z Czerska

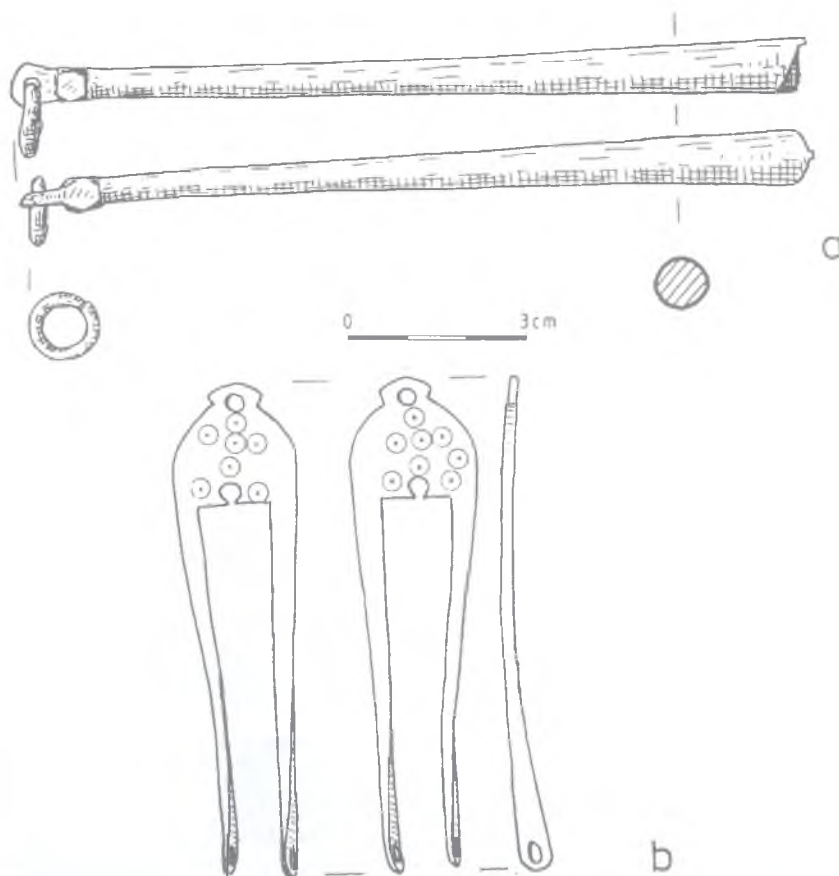
Ryc. 5. Przybory kupieckie ze Szczecina: a – waga typu IIb ze Szczecina, bez lokalizacji, XII w. (rys. H. Bona); b – odważnik z kwartału 6., poł. XI w. (rys. K. Kowalski); c-d – odważniki z kwartału 5., 2 poł. XII w. (rys. H. Bona)
 Abb. 5. Kaufmännisches Zubehör aus Szczecin: a – Waage vom Typ IIb aus Szczecin, ohne Fundortangaben, 12. Jh. (gez. von H. Bona); b – Wägestück aus dem Quartier 6, Mitte des 11. Jh. (gez. von K. Kowalski); c-d – Wägestücke aus dem Quartier 5, 2. Hälfte des 12. Jh. (gez. von H. Bona)

(z walcowatym zgrubieniem) (Kiersnowska 1973, ryc. 4; 1986, ryc. 69:4) oraz z terenu Niemiec ze Schwerina, Grabow, Kr. Ludwigslust (Hollnagel 1967, ryc. 2b), oraz Beunitz, Kr. Jena (Neumann 1959, ryc. 1). W wykopie na kwartale 5. rozpoznano natomiast dom kupca, w którym znaleziono kilka przyborów kupieckich, w tym dużą wagę składaną, której długość wynosi 36 cm a beleczki posiadają kostkowane zgrubienia przy końcu oraz w 1/3 długości ramienia (ryc. 7) (Cnotliwy 1996, 34 n.).

W świetle materiałów porównawczych z obszarów Zachodniej Słowiańszczyzny niektóre wagi szczecińskie ujawniły pewne odrębności w zakresie cech drugorzędnych. Taką cechą jest nacinanie krawędzi kostkowatych zgrubień, które występuje na 3 egzemplarzach. Beleczki wag składanych stosunkowo często ozdabiane były różnymi motywami np. punktowo zaznaczanymi rombami. W ten sposób zdobione wagi pochodzą w największej liczbie z terenu Połabia (Hollnagel 1967), a także z Wielkopolski (Żurek 1939; Suchodolski 1978) i Pomorza (Jażdżewski 1958). Ramiona wagi z Wolina zdobione są np. motywem falistych linii (Wojtasik 1978).

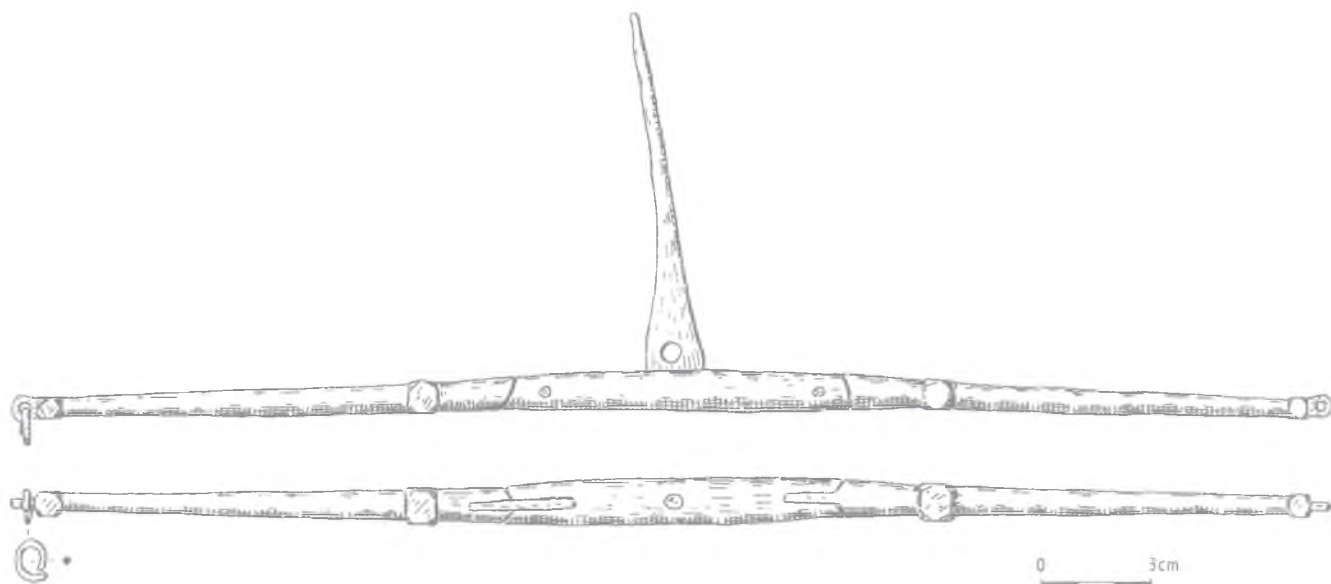
Niekiedy krawędzie sześciennych lub prostopadłościennych kostek są ścięte jak u wag z Głogowa (Wachowscy B.K, 1971, Wachowski 1972) i Raciąża (Kowalczyk 1986). Nietypowe zakończenie beleczki posiada także waga z kwartału 5. Chronologicznie odpowiada ona typowi I, który występuje od IX do końca XI stulecia, zakończenie beleczki walcowatym zgrubieniem ograniczonym z obu stron pojedynczym żeberkiem skłania do wyróżnienia w ramach tego typu wariantu I d. Nieco odmienna jest także waga z kwartału 6, która stała się przyczynkiem do prezentacji znalezisk szczecińskich. Ma ona podobne nacięcia jak nieco starszy okaz znaleziony na Rynku Warzywnym. Jej ramiona są jednakże dłuższe od ramion wag o starszej metryce, ale krótsze są od ramion okazów późnośredniowiecznych, zakończonych nieproporcjonalnie małym kostkowatym zgrubieniem. Ich długość natomiast przekracza 30 cm. Zajmuje ona zatem pozycję pośrednią pomiędzy wagami typu II i wagami typu III.

Badania archeologiczne na szczecińskim Podzamczu nie zostały jeszcze zakończone. Już jednak osiągnięte wyniki pozwoliły nieco wnikliwiej przy-

Ryc. 6. Fragmenty wag ze Szczecina: a – ramię wagi typu III z kwartału 6., XIII/XIV w. (rys. H. Bona);
b – imadelko wagi z kwartału 6., 1.-2. ćw. XIII w. (rys. H. Bona)

Abb. 6. Waagefragmente aus Szczecin; a – Arm der Waage vom Typ III aus dem Quartier 6, 13./14. Jh.
(gez. von H. Bona); b – Halter der Waage aus dem Quartier 6, 1.-2. Viertel des 13. Jh. (gez. von H. Bona)

Ryc. 7. Waga składana typu III z kwartału 6., XIII/XIV w. (rys. H. Bona)
 Abb. 7. Klappwaage vom Typ III aus dem Quartier 6, 13./14. Jh. (gez. von H. Bona)

rzyć się niektórym kwestiom związanym z życiem gospodarczym wczesnośredniowiecznego Szczecina w kolejnych fazach jego rozwoju, w tym także z wymianą i handlem. W literaturze przedmiotu wskazuje się na kilka istotnych czynników znacznie przyspieszających rozwój najstarszego osiedla na Wzgórzu Zamkowym. Jednym z nich, obok często podkreślanego atrakcyjnego zaplecza rolniczego, było dogodne położenie u ujścia na jezioro Dąbie i do Zalewu (Leciejewicz 1976, 301; Rogosz 1991/92, 24 n.). Cechy te nabrały szczególnego znaczenia w okresie formowania się i następnie wzrostu znaczenia handlu o dalekim zasięgu. W okresie stabilizacji struktury wczesnomiejskiej wyraźnie rysuje się rola kontaktów dalekosiężnych jako stymulatora rozwoju miejscowego rzemiosła, które wytwarzało nie tylko na potrzeby rynku wewnętrznego, lecz również na szerszy zbył. Wiek XI do początków wieku XII to okres rosnącej roli Szczecina jako organizatora handlu z interiorom. Załamanie się handlu dalekosiężnego na przełomie XI/XII wieku przyczyniło się do upadku niektórych prężnie dotąd funkcjonujących ośrodków nadmorskich, szczególnie tych których podstawą rozwoju był głównie handel. Szczecin, którego gospodarka rozwijała się w oparciu o wymianę wewnętrzną, obronił pozycję ośrodka o dużym znaczeniu dla regionu, a nawet wysunął się na czoło miast Pomorza Zachodniego (Łosiński 1996, tam wcześniejsza literatura; Rogosz 1991/92, 21 n.).

Okres formowania się struktury wczesnomiejskiej na Wzgórzu Zamkowym wyróżnia obfitość przedmiotów obcego pochodzenia występujących wraz z wytworami miejscowych rzemieślników, któ-

rych warsztaty zlokalizowane były w obrębie umocnień obronnych grodu. Był to zarazem okres rozszerzania się zabudowy na tereny położone u stóp wzgórza. Początki zasiedlenia wiążą się tam z powstaniem osady wyrosłej w pobliżu niewielkiej przystani funkcjonującej na brzegu zachodniej odnogi Odry (Łosiński 1996, 133 n.). Około połowy X stulecia w rejonie nadodrzańskim powstała nowa dzielnica, która przejęła częściowo funkcje gospodarcze starszej części aglomeracji szczecińskiej. Tam też znajdował się port, którego bliskość zaważyła na roli tej części miasta i jego dziejach gospodarczych. Stara dzielnica nadal jednak zachowała rzemieślniczo-handlowy charakter. Podobny był też status społeczny mieszkańców obydwu członów. I tu i tam występowały w porównywalnym natężeniu zabytki świadczące o względnym dobrobycie ludności (Łosiński 1996, 138). W tym też czasie przedmioty łączone powszechnie z działalnością kupców wystąpiły zarówno na terenie starej, jak i nowej dzielnicy zespołu wczesnomiejskiego.

W początkach XI wieku w zabudowie miasta zaszły zmiany, które w zasadniczym zrębie utrwaliły jego oblicze architektoniczne po czasy lokacji miasta (Dworaczyk, Kowalska 1998b). W 1. ćwierci XI stulecia na bagnistym podłożu zalewowym rzeki powstały pierwsze domy zrębowe. Jest rzeczą interesującą, iż od początku wznoszono tam solidne domostwa a zestaw zabytków ruchomych sugeruje zamożność ich mieszkańców. W rejonie położonym bezpośrednio nad rzeką w 2.-3. ćwierci XI stulecia na miejscu starszej zabudowy mieszkalnej wytyczono ulicę o przebiegu równoleżnikowym i południkowym, w sąsiedztwie których lokowano obiekty gospodarcze.

Harmonijny odtąd rozwój miasta znajduje swoje odzwierciedlenie w zespołach zabytków ruchomych. W jego części wschodniej ponownie pojawiły się przedmioty bardziej wartościowe. Znalaziono tam między innymi kolekcję bogato ornamentowanych grzebieni z poroża, paciorki z karneolu i ze szkła. Przybory kupieckie z tego okresu znalaziono zarówno na terenie starej dzielnicy usytuowanej na wzgórzu, jak i w różnych częściach dzielnicy nadodrzańskiej.

W końcu XI wieku, wraz ze wzrostem znaczenia gospodarczego Szczecina, w urbanistyce miasta zaszły kolejne zmiany rzutujące na charakter gospodarczy przede wszystkim dzielnicy nadodrzańskiej. Wiązały się one z budową wału drewniano-ziemnego od strony koryta Odry. Na ograniczonej przestrzeni powierzchni suburbium powstała gęsta zabudowa, przecinana ciągami komunikacyjnymi, dobrze czytelna zarówno na Rynku Warzywnym, jak i w obrębie kwartału 6. (Leciejewicz et al. 1972, tabl. I; Dworaczyk, Kowalska 1998a). Zmiany dotyczyły całego miasta. Również w dzielnicy na wzgórzu wytyczono nową sieć ulic umożliwiającą ruch kołowy, powstała tam także gęsta zabudowa zrębowa. Jest rzeczą znaną, iż – podobnie jak w okresach wcześniejszych – na terenie starej dzielnicy funkcjonowały warsztaty rzemieślnicze, nie stwierdzono natomiast ich obecności na przebadanych odcinkach suburbium w obrębie kwartałów 5. i 6. oraz na Rynku Warzywnym (Cnotliwy 1996), chociaż wszędzie tam spotyka się wyroby powstałe niewątpliwie w warsztatach rzemieślniczych. W nawarstwieniach kulturowych z 1. połowy XII wieku nadal wyraźnie czytelne są ślady uprawiania tych samych rzemiosł w obydwu głównych dzielnicach Szczecina. Wszędzie zbliżony też jest udział zabytków świadczących o znacznej zamożności jego mieszkańców pospołu z przyborami do uprawiania rybołówstwa, a także uprawy ziemi. W opinii większości badaczy dziejów Szczecina przełom wieków XI i XII to okres prosperity miasta, co znajduje swój wyraz między innymi w wielokrotnieniu liczby mieszkańców (Łosiński 1996, 141; Cnotliwy, Łosiński 1995, 83 n.). W tym okresie widoczny jest wzrost znaczenia dzielnicy nadodrzańskiej, w której skupiały się zajęcia związane z obsługą portu i z targiem. W tym czasie nastąpiło wyraźne natężenie występowania akcesoriów kupieckich na terenie obu dzielnic. Najnowsze odkrycia na terenie Podzamcza pozwoliły w nieco innym świetle spojrzeć na rolę niektórych zajęć ludności, w tym m. in. związanych z uprawą ziemi, która musiała zajmować bardziej znaczącą pozycję niż dotąd sądzono. Nie potwierdziły tego natomiast wyniki badań prowadzonych na Wzgórzu Zamko-

wym. W zespołach zabytków ruchomych wyraźnie też rysują się różnice w funkcji starej i nowej dzielnicy w działalności gospodarczej miasta. Zmianę tę tłumaczy skupienie ważniejszych instytucji życia publicznego na wzgórzu, w tym świątyni i dworu książęcego (Cnotliwy 1996, 11). Suburbium, sądząc po różnorodności przedmiotów ruchomych, zamieszkiwała ludność różnych profesji, a także o różnej zamożności (Chłopocka, Leciejewicz, Wieczorowski 1985, 25 n.; Leciejewicz 1991, 209; Łosiński 1993, 307; Cnotliwy, Łosiński 1995, 84 n.). W 2. połowie XII wieku działalność handlową poświadczają znaleziska ciężarków wagowych pochodzące jedynie z dzielnicy nadodrzańskiej (kwartał 5) (ryc. 5c-d).

Pomyślny rozwój ekonomiczny miasta w 2. połowie XII i 1. połowie XIII wieku zakłócały najazdy duńskie i brandenburskie. Kolejnym odbudowom po zniszczeniach wojennych towarzyszyły zmiany znaczenia podstawowych dziedzin życia gospodarczego (Cnotliwy 1996, 23). W 1. połowie XIII wieku ostatecznie ustaliły się zarysowane już wcześniej różnice w funkcji górnej i nadodrzańskiej dzielnicy Szczecina. W tym okresie atrybuty kupieckie nie występowały już w nawarstwieniach na Wzgórzu, co zdaniem niektórych badaczy wiązało się z faktem, iż zamieszkiwała tu ludność służebna, zgromadzona przy dworach możnowładczych (Cnotliwy 1996, 23). Zamożność mieszkańców jest także dobrze czytelna w nawarstwieniach rejonów nadodrzańskich. Charakter zajęć określają między innymi znaleziska przyborów kupieckich (kwartał 6).

Wraz z lokacją miasta doszło do istotnych zmian w rozplanowaniu przestrzennym zabudowy miasta. Stare umocnienia obronne zniwelowano, podjęto natomiast budowę murów miejskich (Piskorski 1987). Nowo wytyczane działki osiedleńcze zajmowane były, sądząc po dostępnych źródłach archeologicznych, przez dotychczasowych mieszkańców Szczecina pospołu z ludnością napływową (Cnotliwy 1996, 28 n.). Wraz ze zmianami w architekturze miasta nastąpiły również przemiany w charakterze zajęć gospodarczych. Nadal jednak wyraźne są ślady uprawiania kupiectwa (Cnotliwy 1996, 34).

Wraz z postępem badań wykopaliskowych nad dziejami wczesnośredniowiecznego Szczecina przybiera źródła archeologiczne w coraz pełniejszym świetle ukazujących funkcje gospodarcze miasta w różnych etapach jego dziejów. Jednym z istotnych czynników rozwoju gospodarczego była niewątpliwie wymiana handlowa poświadczona znaleziskami przedmiotów importowanych, a także – omówionymi powyżej – znaleziskami przyborów kupieckich. Kupcy, w świetle przekazów pisanych, byli jedną z

bardziej liczących się grup ludności zamieszkującej miasta nad Bałtykiem w IX- XII w. Ich działalność wpływała stymulująco na rozwój handlu dalekosiężnego ze Wschodem i Zachodem, a także pomiędzy różnymi krajami położonymi wokół Bałtyku (Leciejewicz 1979, 57). Najwcześniej wagi pojawiają się też w ośrodkach pełniących znaczącą rolę polityczną i gospodarczą w nadbałtyckiej strefie wymiany, gdzie upowszechnił się system wagowy wywodzący się z arabskiego Wschodu. Przy odważaniu srebra posługiwano się żelaznymi ciężarkami powlekanyymi brązem oraz małymi wagami składanymi (Wachowski, Kamińska 1993, 72). Zróżnicowanie struktury społecznej mieszkańców wczesnośredniowiecznych emporiów handlowo-rzemieślniczych dobrze ilustrują przekazy pisane dotyczące Birki. Źródła mówią zarazem o warstwie bogatych kupców, jak i o ludzie w szerokim tego słowa znaczeniu oraz o niewolnych i odwiedzających miasta licznych kupcach i wędrownych rzemieślnikach (Leciejewicz 1979, 59). Tę opinię, w świetle dostępnych materiałów, można odnieść także do ośrodka szczecińskiego.

Od około połowy XII stulecia obserwować można różnice w funkcji najważniejszych dzielnic Szczecina. Wiązać to należy z budową siedziby książąt pomorskich na Wzgórzu, wokół której koncentrowała się służba i czeladź (Cnotliwy 1992, 9 n.). Odtąd życie gospodarcze miasta z portem i targami skupiło się w dzielnicy nadodrzańskiej. O targach – miejscu aktywnej wymiany lokalnej i działalności kupców pośredniczących w wymianie dalekiego zasięgu – wspominają żywociarze Ottona z Bambergu (Leciejewicz 1993, 125).

W okresie misji biskupa bamberskiego w Szczecinie targi odbywały się dwa razy w tygodniu (Piskorski 1993, 16). Wydaje się, że struktura społeczna mieszkańców dzielnicy nad Odrą była dość zróżnicowana. Znalezione tutaj liczne ślady działalności rękodzielniczej, a obok wszechobecnych śladów rybołówstwa, występujących w różnym natężeniu w poszczególnych okresach rozwoju Szczecina, wystąpiły także narzędzia rolnicze (Cnotliwy 1966, 16 n.; Dworaczyk, Kowalska 1998b). Zmianę w charakterze zajęć mieszkańców dzielnic „dolnej” i „górnjej” Szczecina ilustrują także znaleziska omówionych powyżej przyborów kupieckich, które w 2. połowie XII wieku zanikają na Wzgórzu Zamkowym. Występują nadal w dzielnicy nadodrzańskiej choć w znacznie skromniejszej liczbie. W 1. połowie XIII w. w starej części Szczecina na Wzgórzu miały miejsce, przeprowadzone z dużym rozmachem, prace budowlane niwelujące dotychczasową sieć komunikacyjną i zabudowę mieszkalną. W inwentarzu ruchomym z tego okresu pojawiło się szereg przedmiotów obcego pochodzenia oraz militariów. Zmiany te związane są z rozbudową siedziby książęcej (Leciejewicz 1995, 32). Wydaje się, iż ciężar funkcji gospodarczych przejęła w tym czasie dzielnica nadodrzańska, gdzie czytelne są ślady zajęć rękodzielniczych, uprawiania rybołówstwa oraz działalności handlowej. Po lokacji miasta na prawie magdeburskim w latach 1237-1243 nastąpił kolejny etap rozwoju Szczecina, który w późnym średniowieczu był nadal, podobnie jak w XI i XII wieku, jednym z najważniejszych ośrodków na Pomorzu.

LITERATURA

- Berga T.
1990 *Waagen zum Wägen von Münzsilber in Lettland*, (w:) *Die Kontakte zwischen Ostbalticum und Skandinavien im Frühen Mittelalter*, Studia Baltica Stockholmien-sia, 9, 33-40.
- Berlekamp H.
1974 *Die Funde aus den Grabungen im Burgwall von Arkona auf Rügen in den Jahren 1969-1971*, ZfA, t.8, 211-254.
- Chlopocka H., Leciejewicz L., Wieczorowski T.
1985 *Okres wczesnofeudalny do roku 1237*, (w:) *Dzieje Szczecina*, t. 2, wyd. 2, Warszawa-Poznań, 15-59.
- Cnotliwy E.
1983 *Obróbka poroża i kości* (w:) *Szczecin we wczesnym średniowieczu. Wzgórze Zamkowe*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź, 271-274.
1992 *Początki i rozwój średniowiecznej siedziby książęcej w Szczecinie*, (w:) *Zamek książęcy w Szczecinie*, Szczecin, 9-30.
1996 *Szczecin w drugiej połowie XII i w XIII wieku w świetle ostatnich badań archeologicznych*, Przegląd Zachodniopomorski, t. XI (XL), z. 1, 7-41.
- Cnotliwy E., Leciejewicz L., Łosiński W. (red.)
1983 *Szczecin we wczesnym średniowieczu. Wzgórze Zamkowe*. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź.
- Cnotliwy E., Łosiński W.
1995 *Szczecin/Sttetin. Vom frühstädtischen Zentrum zur Lokationsstadt*, Slavia Antiqua, t. 36, 73-92.
- Cofta A.
1961 *Sprawozdanie z badań wykopaliskowych w Kruszwicy, pow. Inowrocław w 1958 r.*, Sprawozdania Archeologiczne, t. 12, 59-68.
- Dworaczyk M., Kowalska A.B.
1994 *Badania archeologiczne na Podzamczu w Szczecinie w latach 1992-1994. (kwartał VI, wykop główny)*, Materiały Zachodniopomorskie, t. XL, 75-112.
1998a *Próba podsumowania wyników ostatnich badań nad dziejami wczesnośredniowiecznego Szczecina*, Acta Archaeologica Pomoranica, t. I, 303-316.
1998b *Z dziejów suburbium w Szczecinie (wyniki badań archeologicznych z lat 1992-1997)*, Sprawozdania Archeologiczne, t. 50., 83-116

- Filipowiak W.
1973 *Wyspa Wolin w prahistorii i we wczesnym średniowieczu*, (w:) *Z dziejów ziemi wolińskiej*, Szczecin, 37-137.
- Hensel W.
1938 *Założenie Poznania i jego najstarsze dzieje w świetle wykopalisk*, *Z otchłani wieków*, t. 13, 131-143.
1958 *Poznań w zaraniu dziejów od paleolitu do poł. XIII w. n.e.*, Wrocław.
- Herrmann J.
1965 *Kultur und Kunst der Slawen*, Berlin.
1985 *Die Slawen in Deutschland*, Berlin.
- Hollnagel A.
1967 *Frühmittelalterliche Bronzeklappwaagen und Gewichte aus Mecklenburg*, *Ausgrabungen und Funde*, bd. 12, h. 4, 227-233.
- Jankuhn H.
1943 *Die Ausgrabungen in Haithabu (1937-1939)*, Berlin.
- Jażdżewski K.
1955 *Gdańsk wczesnośredniowieczny w świetle badań 1953 i 1954 r.*, *Sprawozdania Archeologiczne*, t. 1, 137-164.
1958 *Gdańsk X-XIII w. na tle Pomorza wczesnośredniowiecznego*, (w:) *Szkice z dziejów Pomorza*, t. 1, Warszawa, 73-120.
- Kara M.
1998 *Wczesnośredniowieczny grób uzbrojonego kupca z miejscowości Ciepłe na Pomorzu Gdańskim w świetle ponownej analizy chronologicznej*, (w:) *Kraje słowiańskie w wiekach średnich. Profanum i sacrum*, Poznań, 505-524.
- Kaźmierczyk J.
1964 *Badania archeologiczne w rejonie placu Nowy Targ we Wrocławiu, w 1962 roku*, *Sprawozdania Archeologiczne*, t. 16, 232-242.
1966 *Z badań nad grodami i miastami wczesnego średniowiecza na Śląsku*, *Archeologia Polski*, t. 10, 655-696
- Kiersnowska K.
1973 *Czersk w średniowieczu*, (w:) *Studia i materiały do dziejów Piaseczna i powiatu piaseczyńskiego*, Warszawa, 205-224.
1986 *Czersk w XIII i XIV wieku. Ośrodek władzy książęcej na południowym Mazowszu*, Warszawa.
- Kostrzewski B.
1962 *Z najdawniejszych dziejów Giecza*, Wrocław-Warszawa-Kraków.
1964 *Wyniki badań archeologicznych w Gieczu w latach 1960 i 1961*, *Sprawozdania Archeologiczne*, t. 16, 170-176.
- Krzyszowski A.
1995 *Ein reiches Gräberfeld aus dem 10./11. Jh. In Sowinki bei Poznań*, *Slavia Antiqua*, t. XXXVI, 49-72.
- Kowalczyk M.
1986 *Raciąż – średniowieczny gród i kasztelania*, *Archeologia Baltica*. T. VI.
- La Baume, Wilczek J.
1940 *Die frühmittelalterliche Silberwaagen aus Ostpreussen*, *Alt-Preussen*, 5, 39-43.
- Lampe W.
1973 *Usedom das Zentrum der terra Wanzlow*, *Bodendenkmalpflege in Mecklenburg*, Jb 1972, 223-241.
- Leciejewicz L.
1976 *Sporne problemy genezy niezależności politycznej miast przy ujściu Odry we wczesnym średniowieczu*, *Ars Historica*, seria Historia nr 71, 295-309.
1979 *Kupcy we wczesnośredniowiecznych miastach nadbałtyckich w świetle archeologii*, *Pomorania Antiqua*, t. VIII, 57-71.
- 1991 *Spółeczeństwo i kultura miast pomorskich w XI-XII w.*, (w:) *Miasta zachodniosłowiańskie w XI-XII wieku. Społeczeństwo-kultura*, Wrocław-Warszawa-Kraków, 205-224.
- 1993 *O rozwoju miast w Księstwie Zachodniopomorskim na przełomie XII/XIII wieku*, (w:) *Studia z dziejów kultury Zachodniej Słowiańszczyzny*, Wrocław, s 121-153.
- 1995 *Szczecin na przestrzeni wieków. Historia-kultura-sztuka*, Szczecin, 19-43.
- Leciejewicz L., Rulewicz M., Wesołowski S., Wieczorowski T.
1972 *La ville de Szczecin des IX-XIIIe siècles*, *Archeologia Urbium*, z. 2. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk.
- Łęga
1930 *Kultura Pomorza we wczesnym średniowieczu na podstawie wykopalisk*, Toruń.
- Łosiński W.
1993 *Szczeciński ośrodek miejski w dobie przedlokacyjnej*, *Archeologia Polski*, t. 38, 285-318.
1996 *Próba nowego spojrzenia na dzieje wczesnośredniowiecznego Szczecina*, (w:) *50 lat archeologii polskiej na Pomorzu Zachodnim*, Szczecin, 131-152.
- Musianowicz K.
1969 *Drohiczyn we wczesnym średniowieczu*, *Materiały Wczesnośredniowieczne*, t. 6, 7-236.
- Neumann G.
1959 *Eine hochmittelalterliche Waage von Beunitz, Kr. Jena*, *Ausgrabungen und Funde*, Bd. 4, H. 5, 255-257.
- Niederle L.
1925 *Život starych Slovanů*, t. 3, cz. 2
- Piskorski J.M.
1987 *Miasta Księstwa Szczecińskiego do połowy XIV wieku*, Warszawa-Poznań.
- Poleski J.
1998 *Wczesnośredniowieczna waga i odważniki z Kotliny Sądeckiej*, (w:) *Kraje słowiańskie w wiekach średnich. Profanum i sacrum*, Poznań, 288-291.
- Richter M.
1963 *Rané středověké bronzové skladaci vázky z Čech*, *Sborník Československé Společnosti Archeologické*, 3, 141-8.
- Rogosz R.
1991/92 *Zaplecze osadnicze wczesnośredniowiecznego Szczecina*, *Slavia Antiqua*, t. XXXIII, 21-39.
- Steffens H.G.
1955 *Die Ausgrabungen in der grossen Reichenstrasse zu Hamburg (1953-54)*, *Hammaburg*, t. X, 105-118.
- Suchodolski S.
1978 *Monety, odważniki i waga z badań archeologicznych w Łądzie*, (w:) *Gród wczesnośredniowieczny w Łądzie nad środkową Wartą*, Poznań, 63-72.
- Wachowski K.
1972 *Nowe znaleziska wczesnośredniowiecznych wag i odważników z terenu Śląska*, *Silesia Antiqua*, t. 14, 201-205.
1974 *Wagi i odważniki na Śląsku wczesnośredniowiecznym na tle porównawczym*, *Przegląd Archeologiczny*, t. 22, 173-203.
- Wachowsky B. i K.
1971 *Uwagi o chronologii i typologii wczesnośredniowiecznych wag składanych z terenu Śląska*, *Silesia Antiqua*, t. 13, 215-222.
- Wachowski K., Kamińska H.
1993 *Średniowieczne przybory kupieckie z Trzebnicy. Przyczynek do dziejów wymiany w Europie XIII w.*, *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej*, t. XLI, nr 1, 71-83.

- Wojtasik J.
1978 *Wyroby z metali kolorowych ze Srebrnego Wzgórza w Wolinie*, Materiały Zachodniopomorskie, t. XXIV, 115-158
- Żak J.
1969 *Wczesnofeudalna Skandynawia*, Wrocław-Warszawa-Kraków.
- Żurek J.
1939 *Najdawniejsze monety, odważniki i wagi z Gniezna*, (w:) *Gniezno w zaraniu dziejów*, Poznań, 166-185
- 1940 *Wczesnośredniowieczne systemy odważania na ziemiach polskich w świetle materiału wykopaliskowego i dokumentów*, Wiadomości Archeologiczne, t. 16, 337-418.

FRÜHMITTELALTERLICHE WAAGEN AUS SZCZECIN

ZUSAMMENFASSUNG

Der Artikel wird den frühmittelalterlichen Klappwaagen, die bei den archäologischen Grabungen im Bereich der ältesten Stettiner Burg, auf dem heutigen Schloßberg, in der Vorburg in den Quartieren 5 und 6 sowie am Krautmarkt geborgen werden konnten (Abb. 1). Die frühesten Funde der Waagen und Wägestücke stammen aus den Schichten des heutigen Schloßberges. Ins 2. – 3. Viertel des 9. Jh. fällt eine eingliedrige Waage aus Geweih (Abb. 2a). Die ins 4. Viertel des 9. – die 1. Hälfte des 10. Jh. datierten Schichten ergaben einen Balken der Waage des Typs Ia, der mit umlaufenden Furchen verziert wurde (Abb. 2b). Im Oderviertel tauchen die ersten kaufmännischen Geräte in der 2. Hälfte des 10. Jh. auf – in der Grabung am Krautmarkt wurde in der Schicht XXXI eine beschädigte Waagenschale mit 4 Löchern zum Aufhängen am Rande gefunden (Abb. 2d). Zu Beginn des 11. Jh. kam es in der Stadtarchitektur zu Änderungen, die mit nur geringen Modifikationen bis zur Stadtllokation überdauern sollten. Das Vorkommen des kaufmännischen Zubehörs ist in dieser Zeit relativ regelmäßig. Aus der 2. Hälfte des 11. Jh. stammen zwei tonnenartige Wägestücke, auf dem Schloßberg gefunden, sowie eins dieser Art aus der Grabung im Quartier 6 (Abb. 5b). Aus dem oberhalb gelegenen Gebiet im Bereich des Quartiers 5 stammt ein Fragment einer bronzenen Klappwaage des Typs I ohne enge Gegenstücke im Vergleichsmaterial (Abb. 2c). Wichtige städtebauliche Änderungen der Stadt im ausgehenden 11. Jh. prägten sich im wirtschaftlichen Charakter vor allem des Oderviertels aus, indem von seiten des Flußbetts der Oder Wehranlagen erbaut wurden. Die kaufmännische Tätigkeit wird durch relativ gleichmäßiges Vorkommen von entsprechenden Funden belegt. Aus dieser Zeit sind zwei Klappwaagen sowie Wägestücke bekannt. Aus dem Schloßberg stammt eine Waage des Typs Ic (Abb. 3a), aus dem Krautmarkt dagegen eine vom Typ IIb (Abb. 3b). Die Waage zeichnet sich durch Anschnitte am Rande des sechseckigen Waagebalkens aus. Aus dem Gebiet Stettins ist noch eine Waage des Typs IIb von unbekanntem Fundort bekannt (Abb. 5a). Von der ersten Hälfte des 12. Jh. kennen wir noch ziemlich zahlreiche Wägestücke. Zwei davon, ein tonnenartiges und ein kugelförmiges, wurden in den Schichten

auf dem Schloßberg gefunden. Fünf tonnenartige und kugelförmige eiserne Wägestücke mit Bronzeüberzug kamen am Krautmarkt, in den in die 2. Hälfte des 11. – die 1. Hälfte des 12. Jh. datierten Schichten XIX-XXI, auf. In dieser Zeit ist immer höherer Rang des Oderviertels bemerkbar. Für die zweite Hälfte des 12. Jh. wird die Handelstätigkeit durch gefundene Wägestücke nur im Oderviertel (Quartier 5) belegt (Abb. 5c-d). In der 1. Hälfte des 13. Jh. festigten sich endgültig die schon früher sichtbaren Unterschiede in der Funktion des oberen und des Oderviertels Stettins. Der wirtschaftliche Charakter der unteren Stadtteile prägte sich ein. In dieser Zeit kam das kaufmännische Zubehör nicht mehr in den Schichten dem Schloßberg auf. Aus dem Beginn des 13. Jh. stammt eine große Klappwaage aus Bronze, mit zwei Schalen erhalten geblieben (Abb. 4). Aus der gleichen Zeit ist auch ein Waagehalter bekannt, in der Grabung im Quartier 6 gefunden (Abb. 6b). Die Größe des Halters läßt vermuten, daß er zu einer Waage des Typs III gehörte, dem sonst relativ große Geräte angehören.

In den Schichten aus dem Spätmittelalter (Quartier 6) wurde ein Arm einer Klappwaage aus Bronze gefunden, an der Stelle, wo das Band am Arm anfängt, gebrochen (Abb. 6a). In der Grabung im Quartier 5 wurde dagegen ein Kaufmannshaus erkannt, in dem u.a. eine große Klappwaage zutage kam; ihre Länge betrug 36 cm und der Balken hatte an den Enden sowie im 1/3 der Armlänge knöchelförmige Verdickungen (Abb. 7). Im Lichte der Vergleichsmaterialien des westlichen Slawengebiets vertreten einige Stettiner Waagen einzigartige zweitrangige Merkmale. Ein Charakteristikum sind angeschnittene Ränder von knöchelförmigen Verdickungen, die bei 3 Exemplaren festgestellt wurden. Ein untypisches Balkenende hat die Waage aus dem Quartier 5. Das Balkenende mit einer walzenförmigen Verdickung, die beiderseits mit einer Rippe begrenzt ist, läßt den Typ I d aussondern. Ein wenig anders ist auch die Waage aus dem Quartier 6. Ihr Balken ist jedoch länger als bei den Balken der älteren Waagen, kürzer dagegen als der Balken bei den spätmittelalterlichen Waagen, die an den Balkenenden über unproportional kleine knöchelförmige Verdickungen verfügen.

Adres autora:

mgr Anna Bogumiła Kowalska
Pracownia Archeologiczna
Instytutu Archeologii i Etnologii PAN
ul. Kuśnierska 12/12a
70-536 Szczecin, Polska

